УДК 808.3-02-55

АНТРОПОНІМІЯ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ В ЕТНОГРАФІЧНИХ ЗАПИСАХ Я.НОВИЦЬКОГО

Ільченко І.І.

Актуальним питанням української ономастики, зокрема антропонімії, є дослідження історії української мови у зв'язку з культурно-національним відродженням історичної пам'яті народу, тому що антропоніми є невід'ємною частиною лексичного складу мови. Поряд з іншими словами вони належать до функціонально активної групи і тому є носіями тих ознак, що характерні лексиці взагалі, і тих, що властиві лише їм.

Набувають особливої ваги українські пам'ятки, які відображають історичне минуле. З цієї точки зору заслуговують уваги фольклорно-етнографічні записи зроблені в кінці XVIII на початку XIX ст. видатним істориком та етнографом Я.П.Новицьким, які фіксують цікавий етнографічний, так і лінгвістичний матеріал. Антропоніми в Записах "Народна пам'ять про Запоріжжя" відображають етнічний склад населення цього регіону в період його інтенсивного залюднення. Прізвища, які зустрічаємо в пам'ятці, можуть розглядатися з різних точок зору (походження, способу творення).

Первісно, коли утворювалась особова назва, кожне прізвище було чимось зумовлене і щось означало. У створенні постійних прізвищ стали саме імена батька або матері:

Кононь, Мусій, Тарасыкъ, Савоська, Бабура, Грицьо.

Власенко – син Власа, ***Омельченко*** – син Омелі, ***Петренко*** – син Петра, ***Федоров*** – син Федора, ***Маланчинь*** – син Маланки.

Більшість антропонімів у нарисах утворено лексико-семантичним способом:

1) назва професії, постійного заняття:

Рыбалка, Швець, Шаповаль, Дигтярь, Сотельникъ, Ткачъ, Мырошникъ, Коваль, Кравчина, Шапарь;

2) зовнішні ознаки:

Чалый, Гладкый, Крывый, Глухий, Косатый, Штепа, Тупась, Усатый, Грошовий, Трегуба, Довгаль, Мамракъ [3, 403];

3) внутрішні ознаки:

Бережний, Громуха, Задирака, Халепа, Верещакъ, Джигарь, Жбурь, Хыта, Чита, Шуть, Салабай.

4) кольор:

Билый, Чорний, Биляй, Рудикь.

5) птахи:

Орелъ, Голубъ, Лебедь, Перелета, Воронець, Зинчакъ [4, 105];

6) тварини:

Пазюкъ, Пацюкъ, Левъ, Черноволъ, Меринъ.

7) риби:

Пидусть [5, 116].

8) частина людського організму***: Нось, Шыйка***.

9) зброя***: Булатъ, Гайдукъ.***

10) конкрентні предмети***: Торба, Каблукъ***.

11) абстрактні поняття: ***Дзензуха.***

12) музичні інструменти: ***Бандура, Цымбалъ***.

13) їжа: ***Ковбаса, Шкварць, Кавунякъ, Корж.***

14) дерева: ***Верба.***

15) рослини: ***Свирнык*ъ** [5, 231], ***Капуста***.

16) одяг: ***Сьроштанъ, Брыль, Матрапасъ***.

17) церковна посада***: Поповичь*** (молодший син попа).

18) час: ***Учорашній.***

19) календар***: Грудень, Коляда.***

20) військова служба***: Сотульникъ, Гетманець, Гайдукъ***.

Поряд з лексико-семантичним способом у творенні прізвищ значне міце посідає морфологічний, а саме суфіксальний***: -енко, -ань, -укь, -ець, -ай, -ко, -ій,*** так суфікс ***–енко*** позначав старшого сина – ***Шевченко*** (старший син Шевця). Суфікс ***–ець, -ський*** вказуть на творення прізвищ від топонімів: ***Горянець, Лубенець, Канівський.*** Прізвища типу ***Лутай, Шугай*** утворені за допомогою суфікса ***–ай,*** твірна основа ***ай.*** Є випадки утворення прізвищ регресивним способом, в нарисах таких прізвищ було зафіксовано 2 – ***Хита*** (хитати), ***Чипа*** (чипати). Морфолого-синтаксичним способом утворені 3 прізвища: ***Трегуба*** (числівник + іменник); ***Черноволъ*** (прикметник + іменник); ***Сьроштань*** (прикметник + іменник). В нарисах вживаються імена та прізвища іншомовного походження, зокрема, тюркського, це явище було пов'язане з асиміляцією окремих чужинців, які проживали серед українського народу. Вони зжилися з народом, який гостинно прийняв їх у своє суспільство, прийняли українську мову за свою рідну, але зберегли давнє родове прізвище: ***Гасань, Джигрь, Балабань, Жбурь, Канциберь.*** [4]

Канциберь – людина, яка була підвішена на крюк

Кенебась – людина, яка мстить

Бейгуль - ханське озеро [4, 338]

Карабашь, Карабачь - [3, 219; 4, 34]

Салабаи – твердий, міцний [2, 191]

Гайдукъ – розбійник [2, 191]

Загальна кількість прізвищ має іменниковий тип і становлять собою найбільшу групу.

Зафіксовані у нарисах прізвища є закономірними у процесі становлення й розвитку власних назв в українській мові. На матеріалі Записів можна прослідити шляхи народження українських родових прізвищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Я.П.Новицький. Народна пам'ять про Запоріжжя. Літопис БУАК, вип. ІІ, 1911.
2. Ю.К.Редько. Сучасні українські прізвища. – К., 1966. – 214с.
3. Б.Грінченко. Словарь української мови. – К., 1908. – Т.ІІ, - 573с.
4. Б.Грінченко. Словарь української мови. – К, 1907. – Т.І, - 494с.
5. Б.Грінченко. Словарь української мови. – К, 1909. – Т.ІV. – 563с.
6. В.Радлов. Опыт словаря тюркских наречий. – Санкт-Петербург, 1899.